DOI: [10.32702/2307-2105-2019.8.44](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.44)

УДК 658.15

*М. В. Максимова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-0697-2906
Д. С. Чередниченко,
студент 51-Іф,
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-7042-1738*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

*M. V. Maksimova
PhD, Economics, Associate Professor, Finance and Credit Department,
Kharkiv Institute of Finance Kyiv National University of Trade and Economics
D. S. Cherednichenko
student 51-I f, Kharkiv Institute of Finance Kyiv National University of Trade and Economics*

THEORETICAL APPROACHES TO FORMING THE SYSTEM OF ENTERPRISE PERFORMANCE MEASURES

В статті відзначається, що головною фінансовою категорією, яка надає можливість оцінити результативність та ефективність функціонування будь-якого підприємства є прибуток. Однак, з метою побудови ефективної системи управління прибутком на підприємстві необхідно сформувати на достатньо високому рівні інформаційно-аналітичну базу, яка дозволить швидко та своєчасно приймати управлінські рішення. З огляду на це, в роботі проаналізовано різноманітні погляди вчених-економістів, які досліджують питання щодо різноманітності та варіативності переліку показників, які доцільно застосовувати в процесі аналізу прибутку підприємств. Основну увагу в статті приділено аналізу показників, які надають змогу оцінити рівень рентабельності за різними напрямками і складовими. В статті автором запропоновано використати метод апріорного ранжування з метою формування переліку показників оцінювання прибутку підприємства, який буде застосовано у подальших дослідженнях.

The profit is the main financial category that provides an opportunity to evaluate the effectiveness and efficiency of any business are noted in the article. Profit is the main general indicator of financial results of production and economic activity of the enterprise. Profit affects on the consolidation of the financial condition of enterprises, the intensification of production in any form of ownership. At the same time, the main goal of profit management is determining the ways of the most effective formation and optimal distribution, directional to the development of the enterprise and increase its market value. However, in order to build an effective profit management system at the enterprise, it is necessary to form a sufficiently high level of information and analytical base that will allow to make management decisions quickly and in a time. Against this background, the

diverse views of economists who research the variability of the list of indicators that should be used in the process of analyzing profit of enterprises are analyzed in the article. The main focus of the article is the analysis of indicators that allow to evaluate the level of profitability in different areas and components. Profitability is an effective, qualitative indicator in the enterprise, the increasing of profitability contributes the financial stability of the enterprise. The author proposes to use the a priori ranking method in order to form a list of indicators for estimation of enterprises profit, which will be used in future researches. The general procedure of selection of indicators provides next steps: formation of the general list of indicators, generalization of expert's opinions, processing of results of ranking and making conclusions. The most significant indicators of estimation of the enterprise profit are the following: profitability of assets (ROA), profitability on funds (ROE) and funds of investment (ROI), profitability of sales (ROS), and profitability on operating, ordinary and investment activities. This list of indicators will allow to determine a multipurpose assessment of the level of profitability of the enterprise and make effective management decisions.

Ключові слова: *прибуток; підприємство; система показників; метод апіорного ранжування.*

Key words: *performance; enterprise; system of measures; method of the priori ranking.*

Постановка проблеми. Ефективність роботи підприємства є однією з базових економічних категорій економіки. Прибуток — найважливіша фінансова категорія, що відбиває позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і, зрештою, свідчить про рівень і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Одночасно прибуток впливає на зміцнення фінансового стану підприємства, інтенсифікацію виробництва за будь-якої форми власності. Він є не лише джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств, а й джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів виробничо-господарської діяльності підприємства. Тому особливої актуальності набувають питання щодо вибору оптимального підходу та переліку показників з метою оцінювання прибутку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження показників ефективності та результативності функціонування господарюючих суб'єктів вивчали такі провідні зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. Алле, В. Батрасов, А. Борисов, В. Геєць, П. Друкер, О.Олексюк, В. Паретто, В. Петті, Т. Пітерс, С. Покропивний, В. Прядко, Б. Райзберг, І. Прокопенка та ін. Проте варто зауважити, що і надалі перебувають у дискусійному полі питання щодо формування переліку показників, які слід використовувати з метою оцінювання прибутку підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення переліку показників оцінки прибутку підприємства з використанням методу апіорного ранжування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною метою управління прибутком є визначення шляхів найбільш ефективного його формування та оптимального розподілу, що спрямовані на забезпечення розвитку діяльності підприємства та зростання його ринкової вартості.

Основними задачами управління формуванням прибутку підприємства є такі:

забезпечення максимізації розміру прибутку, що формується, і який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юктурі;

забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку, що формується, та допустимим рівнем ризику; забезпечення високої якості прибутку, що формується;

забезпечення постійного збільшення ринкової вартості підприємства; підтримка конкурентоспроможності у довгостроковому періоді;

забезпечення ліквідності підприємства та його платоспроможності; підтримка інвестиційної привабливості.

З метою побудови ефективної системи управління прибутком доцільно мати ґрунтовну інформаційно-аналітичну базу. Однак, сучасні ринкові реалії породжують варіативність у методичних підходах щодо переліку показників оцінювання прибутку підприємства. Однак, в статті зацентовано увагу на тому, що найбільш повну оцінку ефективності діяльності будь-якого підприємства можливо отримати з використанням показників рентабельності.

Погоджуючись із твердженням автора [5], «роль і значення показника рентабельності полягають у тому, що цей показник є одним з основних критеріїв оцінки ефективності роботи підприємства; підвищення рентабельності характеризує мету підприємства будь-якої галузі в ринковій економіці; рентабельність — результативний, якісний показник діяльності підприємства; підвищення рентабельності сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємства; збільшення рентабельності забезпечує перемогу підприємства в

конкурентній боротьбі й сприяє виживанню підприємства в ринковій економіці; рентабельність має важливе значення для власників (акціонерів і засновників), тому що при її збільшенні зростає інтерес до даного підприємства, росте ціна акції; кредиторів і позичальників коштів рівень рентабельності цікавить із погляду реальності отримання відсотків за зобов'язаннями, зниження ризику неповернення позикових засобів, платоспроможності підприємства; динаміка рентабельності підприємства вивчається податковими службами, фондовими біржами, міністерствами; для підприємств показник рентабельності характеризує привабливість бізнесу в даній сфері».

Дослідник [2] стверджує, що відповідно до особливостей розрахунку різноманітних показників рентабельності можливе визначення та оцінка фінансового потенціалу будь-якого підприємства. Так, наприклад, найбільш вживаними є 6 показників, які використовує автор:

- рентабельність активів дозволяє визначити, наскільки ефективно використовуються активи підприємства для формування прибутку лісогосподарського підприємства. Позитивною тенденцією вважається збільшення даного показника в динаміці;

- показник рентабельності власного капіталу призначений для ідентифікації ефективності використання власного капіталу з метою отримання прибутку, тобто показує, скільки прибутку припадає на 1 гривню власного капіталу;

- рентабельність виробничих фондів (основних засобів) конкретизує показник рентабельності активів лісогосподарського підприємства. Зокрема визначає ефективність використання основних засобів з позиції генерування прибутку підприємства. Даний показник показує, скільки прибутку припадає на 1 гривню основних засобів підприємства;

- рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності показує, яка сума операційного прибутку припадає на чистий дохід від реалізації лісогосподарської продукції. У свою чергу, подібним є коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції за чистим прибутком, який показує суму чистого прибутку, що припадає на 1 гривню чистого доходу від реалізації лісогосподарської продукції;

- коефіцієнт реінвестування розраховується як відношення середньорічної суми резервного капіталу та нерозподіленого прибутку до чистого прибутку лісогосподарського підприємств, що дозволяє оцінити політику розподілу прибутку в контексті розвитку підприємства;

- стійкість економічного зростання є одним із показників рентабельності лісогосподарського підприємства, який показує значення чистого прибутку в забезпеченні стійкого зростання господарської діяльності лісогосподарського підприємства, й відповідно, зростання власного капіталу;

- період окупності капіталу показує період, протягом якого активи лісогосподарського підприємства окупляться. У свою чергу показник періоду окупності власного капіталу показує окупність власного капіталу підприємства.

Науковці [6] виокремлюють три підходи до розрахунку показників рентабельності: витратний; дохідний; ресурсний. Залежно від того, з чим порівнюється показник прибутку, виділяють наступні групи показників рентабельності:

- показники, що базуються на витратному підході – рентабельність продукції, рентабельність операційної, звичайної та інвестиційної діяльності;

- показники, що характеризують прибутковість продажів – валова і чиста рентабельність продажів;

- показники, що базуються на ресурсному підході – рентабельність сукупних активів, або загальна рентабельність, рентабельність основного капіталу, рентабельність оборотного капіталу, рентабельність власного капіталу і та. ін.

Витратний використовується для розрахунку показників рентабельності продукції. Ці показники розраховуються як відношення прибутку і відповідних витрат. В якості витрат: сума витрат на виробництво, реалізацію продукції, здійснення інших видів діяльності, повна собівартість реалізованої продукції, повна собівартість одиниці продукції. Показники рентабельності, розраховані за даним методом, характеризують ефективність використання коштів, спожитих у процесі виробництва або здійснення інших видів діяльності [6].

Дохідний підхід повинен враховувати як результати бізнес процесів (дохід або прибуток, збитки, нульовий результат), так і майбутні або існуючі доходи (прибутки) від приєднаних до бізнесу (асоційованих) нематеріальних об'єктів, таких як гудвіл, торгова марка, торговий знак. На відміну від витратного підходу, вказані об'єкти повинні оцінюватись згідно доходу, який вони додатково додають, незважаючи на те, що можуть бути не зафіксовані в балансі підприємства, на основі якого існує бізнес [6].

Сутність ресурсного підходу до розрахунку показників рентабельності полягає в тому, що в чисельнику використовуються показники загальної, чистого прибутку або прибутку від реалізації, а в знаменнику – ресурси, у якості яких найбільш часто застосовуються показники капіталу [6].

В економічній літературі найчастіше зустрічають такі показники рентабельності: рентабельність окремих виробів, рентабельність реалізованої продукції, рентабельність виробництва, рентабельність активів та власного капіталу.

Рентабельність окремих виробів – показує скільки прибутку приходить на одну гривню витрат за окремим виробом і розраховується як відношення прибутку від конкретного виробу до його собівартості.

Рентабельність реалізованої продукції – показує, скільки прибутку від реалізації приходить на одну гривню виручки від реалізації і розраховується як відношення валового прибутку (чистого прибутку) до суми виручки від реалізації.

Рентабельність виробництва – показує, скільки прибутку приходить на одну гривню основних і оборотних фондів і розраховується як відношення прибутку від реалізації продукції (чистого прибутку) до середньорічної вартості основних та оборотних фондів.

Рентабельність активів – показує, скільки чистого прибутку приходить на одну гривню коштів, що вкладені в активи підприємства і розраховується як відношення чистого прибутку до суми активів за балансом підприємства.

Рентабельність власного капіталу – показує, скільки чистого прибутку приходить на одну гривню власного капіталу і розраховується як відношення чистого прибутку до загальної суми власного капіталу [6].

Наступні науковці стверджують, що в економічній літературі найчастіше зустрічається таке групування показників рентабельності: показники рентабельності продукції, показники рентабельності капіталу (активів) і показники, розраховані на основі потоків грошових коштів [4].

Однак, деякі вчені-економісти, зокрема, І.О. Бланк [1], критерієм розподілу показників рентабельності на групи вважають етапи управління прибутком: показники ефективності формування прибутку в процесі трьох видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) та коефіцієнти ефективності розподілу прибутку. Динамічний розвиток ринкових відносин, поява нових для української економіки господарських операцій сприяє розширенню цілей аналізу прибутковості підприємств та кола цільових груп, зацікавлених у певних показниках фінансових результатів. Як наслідок, з'являються нові показники рентабельності і модифікуються вже існуючі методики їх розрахунку.

В економічно розвинених країнах світу визначають близько 28 показників доходності компаній, основними з яких є рентабельність активів (ROA), прибутковість власного (ROE) та інвестованого (ROI) капіталу, рентабельність продажів (ROS).

Враховуючи всі наведені погляди, автором запропоновано використати метод апріорного ранжування з метою формування переліку показників оцінки прибутку підприємства.

Загальна послідовність відбору показників передбачає наступну послідовність: формування загального переліку показників, узагальнення думок фахівців, обробка результатів ранжування та складання висновків.

Визначення суми рангів відібраних показників та різниці між сумою рангів і середньою сумою рангів здійснюється за формулами [3]:

$$R_i = \sum_{j=1}^{m_r} a_{ij}, \quad (1)$$

$$\Delta_i = R_i - \frac{1}{n_r} \sum_{i=1}^{n_r} \sum_{j=1}^{m_r} a_{ij}, \quad i = \overline{1, n_r}, j = \overline{1, m_r}, \quad (2)$$

де R_i - сума рангів;

a_{ij} – ранг кожного i -ого показника;

Δ_i – середня сума рангів;

n_r – кількість альтернативних варіантів;

m_r – кількість точок зору експертів (науковців);

$i = \overline{1, m}, j = \overline{1, n}$.

Оцінка ступеню узгодженості думок експертів (в даному випадку – науковців) відбувається через розрахунок коефіцієнта конкордації за формулою [3]:

$$\omega_i = \frac{12 s_i}{m_r^2 (n_r^3 - n_r) - m_r \sum_{j=1}^{m_r} T_j}, \quad (3)$$

$$T_j = \sum_{i=1}^{n_r} (t_j^3 - t_j), \quad s_i = \sum_{i=1}^{n_r} (\Delta_i)^2, \quad (4)$$

де ω_i – коефіцієнт конкордації;
 s_i – дисперсія узгодженості думок експертів;
 n_r – кількість альтернативних варіантів;
 m_r – кількість точок зору експертів (науковців);
 T_j – доданок, який вводиться якщо в ранжуванні експертів наявні дробові ранги;
 t_j – кількість однакових рангів;
 Δ_i – середня сума рангів.

Для оцінки значущості коефіцієнта конкордації використовується критерій Пірсона, який розраховується наступним чином [3]:

$$\chi^2 = \frac{12 s_i}{m \times n \times (n + 1)}, \quad (5)$$

де χ^2 – значення критерію Пірсона;
 s_i – дисперсія узгодженості думок експертів;
 n – кількість альтернативних варіантів;
 m – кількість точок зору експертів (науковців).

Прийнятність отриманих експертних оцінок визначається шляхом порівняння розрахованого критерію значущості з його табличним значенням.

Часткова ступінь узгодженості у думках науковців щодо оцінних підсистем банків підтверджується значенням коефіцієнту конкордації ($\omega_i = 0,253$): це значення виявляється статистично значущим при перевірці за критерієм Пірсона ($\chi^2_p = 22,26 > \chi^2_{\tau} = 21,67$).

Висновки. Таким чином, в результаті застосування методу апіорного ранжування визначено, що найбільш значущими показниками оцінки прибутку підприємства є наступні: рентабельність активів (ROA), рентабельність власного (ROE) та інвестованого (ROI) капіталу, рентабельність реалізованої продукції (ROS), а також рентабельність операційної, звичайної та інвестиційної діяльності. Вищенаведений перелік показників надасть змогу оперативно визначати комплексну оцінку рівня рентабельності підприємства та приймати ефективні управлінські рішення.

Список використаних джерел.

1. Бланк И.А. Управление прибылью. – К.: Ника центр, 1998. – 544 с.
2. Дзюбенко О.М. Підходи до економічного аналізу рентабельності лісгосподарських підприємств / О.М. Дзюбенко // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2018. - №1 (83). – С. 9 – 14
3. Минько А. А. Статистика в бизнесе. Руководство менеджера финансиста / А. А. Минько. – М. : Эксмо, 2008. – 504 с.
4. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
5. Поліщук Н.В. Результативність діяльності суб'єктів господарювання: сутність, оцінка, основи регулювання : монографія / Н.В. Поліщук. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2005. – 252 с.
6. Рзаєв Г.І. Показники рентабельності як аналітичні ознаки прояву ризику за умов невизначеності / Г.І. Рзаєв, Д.О. Драгочинська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2017. - № 5. - С. 73 – 77
7. Руда Р.В. Аналіз ефективної діяльності підприємства: необхідність та методика / Р.В. Руда // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. - №4(20). – С. 109-111

References.

1. Blank, I.A. (1998), *Upravlenie pribyl'ju* [Profit Management], Nika centr, Kiev, Ukraine, P. 544.
2. Dziubenko, O.M. (2018), "Approaches to the economic analysis of profitability of forestry enterprises", *Visnyk ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (83), pp. 9 – 14.
3. Min'ko, A. A. (2008), *Statistika v biznese. Rukovodstvo menedzhera finansista* [Statistics in business. The guidance of the financier manager], Jeksmo, Moscow, Russia, P. 504.
4. Mnykh, Ye.V. (2003), *Ekonomichnyi analiz: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Economic analysis: Textbook for students of higher education], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, P. 412.
5. Polishchuk, N.V. (2005), *Rezultatyvnist diialnosti subiektiv hospodariuvannia: sutnist, otsinka, osnovy rehuliuвання* [Performance of business entities: nature, evaluation, basics of regulation], Kyivskiy natsionalnyi torhivelnо-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine, P. 252.

6. Rzaiev, H.I. and Drahochynska, D.O. (2017), "Profitability Indicators as Analytical Signs of Risk Under Uncertainty", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 5, pp. 73 – 77.
7. Ruda, R.V. (2012), "Analysis of the effective activity of the enterprise: the need and methodology", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4(20), pp. 109-111.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2019 р.